

Suzan Fišer
Sjedinjene Američke Države

Knez Pavle Karađorđević

Kako je lako bilo u tim mesecima političkih trauma, u proleće 1941, svaliti krivicu na najdemokratskijeg monarha Balkana. I kako je velikim liderima u to vreme sunovrata i svetskog požara bilo zgodno iskoristiti ga kao žrtvenog jarca. Imenovanje stvari pogrešim imenima i proglašavanje princa Pavla krivim za ono što bi i sami u istim okolnostima učinili služilo je svrsi i bilo dobrodošlo da ih oslobodi svake odgovornosti za ono što je snašlo Jugoslaviju u Hitlerovim rukama. U najboljem slučaju, potcenjivali su napore princa Pavla da sačuva svoju zemlju i osigura opstanak svoje nacije; u najgorem, bio je ocrnjen zbog stvari koje nikada nije ni rekao ni činio. Vreme je, dakle, da se istraži to poglavlje istorije Drugog svetskog rata kada je Hitler usmerio pažnju na poslednje uporište među balkanskim zemljama koje je stajalo na putu dugo pravljenom planu osvajanja Rusije - Jugoslaviju. Vreme je da bude sagledano u kontekstu tog vremena.

Znači, Jugoslavija je bila poslednje uporište među balkanskim zemljama, i princ Pavle je insistirao na njenoj neutralnosti do samog kraja. Budimo potpuno jasni u tom pogledu. U martu 1941, Jugoslavija je bila poslednja preživela država u Evropi posle svih munjevitih osvajanja i surovih kampanja blic-kriga. A princ Pavle je bio lider koji je stajao pred njim na njegovom putu u Rusiju. Kako je vojni istoričar Van Krefeld (Van Creveld) pisao: „Stešnjenom između Nemačke, Italije, Mađarske i Bugarske - svima manje ili više neprijateljskim - Jugoslaviji je jedini put bio da se ne meša u sukob, ali su njene simpatije, a naročito simpatije vojske i avijacije, bile na strani saveznika.”

Pavle, obrazovan u Engleskoj i bračnom vezom u srodstvu s kraljem Džordžom VI, nije mogao biti ništa drugo nego prosaveznički nastrojen. Oni koji ga žigošu kao nacističkog simpatizera, ili kao čoveka koji je naprasno promenio stranu, od prozapadne ka pronemačkoj, površno gledaju na stvari i zanemaruju, kao da ne postoje, Pavlov karakter i sredinu. Kako bi mogao čovek njegovog senzibiliteta da se prikloni varvarskom, marširajućem demagogu koji je uništavao sve čega bi se dotakao? Pavlu su bili odvratni kako Hitlerov varvarizam, tako i njegovo gledanje na Slovene kao na nižu rasu. On je bio čovek negovanog humanizma, duboko posvećen stvaranju mira i saradnje među delovima svoje razlomljene zemlje. Jugoslovenske verski i nacionalno suprotstavljene grupe velike sile su proizvoljno skrpile u državu posle Prvog svetskog rata. I kada je dobio dizgine vlasti posle ubistva kralja Aleksandra 1934, bio je rešen da ne sledi Aleksandrov autokratski put, već da sve strane budu zastupljene u vladi namesništva.

U međuvremenu je Hitler popustio pred Pavlovim odbijanjem da dozvoli bilo nemačke baze, bilo prolaz nemačkih trupa preko jugoslovenske teritorije. Pavlova je zasluga u tome što bi Jugoslavija bila jedina balkanska država bez ovakvih obaveza. Ali iza scene, britanski tajni agenti su radili na presedanu, „novini” u dotadašnjem toku rata. Novina je bilo izazivanje prevrata u zemlji i slabljenje Hitlerovog balkanskog boka. To je trebalo da se desi u isto vreme i sa slanjem britanskog ekspedicionog korpusa kao pomoći Grčkoj. Jugoslavija je bila savršena prilika za ovaj britanski eksperiment iz domena državnih prevrata. Britanci su igrali na kartu

jugoslovenskog nasleđa posle Prvog svetskog rata, etničkih podela i osetljivih unutrašnjih „granica“.

Dilema s kojom se Pavle suočio bila je izuzetna. Pavle i Srbi su mrzeli Nemce, dok su Hrvati bili izrazito pronemački orijentisani. „Svet je bio dovoljno upoznat s tradicionalnim ratničkim vrlinama Srba. Ali je znao malo o fatalnoj slabosti te višenacionalne države, slabosti koja je bila posledica međusobne mržnje Srba i Hrvata. Te podele su bile zakrpljene sporazumom umerenih političara obeju strana pred samo izbijanje svetskog konflikta 1939.“

Na kraju se Pavlov izbor sveo na sledeće. Da spase svoju zemlju potpisujući pakt, koji je u poređenju s ostalim balkanskim zemljama bio pakt neutralnosti. Jer su Mađarska, Rumunija i Bugarska, pristupivši Trojnom paktu, bile ili u vojnom savezu s Nemačkom ili dozvoljavale gomilanje trupa i vojne transporte preko svoje teritorije. Za princa Pavla bilo je važno da nemački vojni transporti ne pređu preko jugoslovenske teritorije, niti da zemlja bude u nekakvom vojnom savezu s Nemačkom.

Potpis na Pakt od 25. marta je najpre bio potpis na dokumentu koji je osiguravao zaštitu i preživljavanje njegove zemlje - sasvim izuzetno kada se uporedi s onim što je Nemačka zahtevala od drugih zemalja na Balkanu.

Da su Britanci znali da dokument koji je Hitler stavio pred Pavla uopšte nije bio sporazum o potpunom pristupanju Trojnom paktu, već sporazum koji nije podrazumevao ni vojni savez, ni otvaranje državnih granica za nemačku vojsku, Pavle ne bi bio zbačen, a zemlja bi bila pošteđena ratnih stradanja i užasnih patnji - možda čak i komunizma u godinama koje su sledile. Ali umesto toga, saznajući da je Pavle potpisao nešto što nije bilo više od propagandnog dokumenta za Nemce, Britanci su zvonili na uzbunu i rešili da se umešaju, punom parom. Idu je poslao telegram sledeće sadržine ambasadoru Kembelu 24. marta: „Ovim ste sada ovlašćeni da postupite po sopstvenom nahođenju i svim sredstvima koja su vam na raspolaganju kako biste pokrenuli lidere i javno mnjenje na spoznaju stanja i na akciju kojom bi se suočili sa situacijom. Imate moju dozvolu da preduzmete bilo koje mere koje smatrate odgovarajućim, da biste doprineli promeni vlade ili režima, čak i državnim udarom...“

Dokument koji je Pavle potpisao nije dozvoljavao nemačke vojne transporte kroz Jugoslaviju i nije ni na koji način bio vojni savez. Međutim, u kovitlacu zbivanja posle preuzimanja vlasti od strane male grupe srpskih oficira koje su vodili Mirković i Simović, ta činjenica, interesantno, nije bila objavljena srpskom narodu. Opštenarodne demonstracije su izazvane na beogradskim ulicama.

Niko nije bio svestan majstorskog poteza koji je princ Pavle povukao da bi jugoslovenski narod poštedeo smrti i razaranja, da bi ga poštedeo onoga kroz šta je prolazio ostatak Evrope, da bi ga spasao sramote nemačkog prava slobodnog prolaza kroz zemlju - što su ostale države na Balkanu morale da prihvate - i da bi ga spasao ljage vojnog saveza s najomraženijom figurom toga doba.

Na potezu su bili pučisti.

Ali, na konspirativnom delanju Britanaca s Mirkovićem i Simovićem, dvojicom vodećih srpskih oficira koji su organizovali državni udar s Britancima, ležala je odgovornost za sva užasna razaranja koja su usledila.

Čerčil i Idu su otpisali princa Pavla kao slabog i pomirljivog. I ako je tako, taj „slabi“ i „pomirljivi“ lider je uspeo da natera Hitlera na popuštanje kao nijedan lider pre njega. Umesto da bude zahvalno Pavlu, srpsko stanovništvo Beograda nije bilo obavешteno o činjenicama. Nije znalo za hrabrost koju je ispoljio suprotstavljajući se Hitleru, niti za meru njegovog požrtvovanja, jer je stvarno imao osećanje da potpisuje sopstvenu ostavku. Nisu znali da ih je spasao bilo kakvog nemačkog prisustva, ili

saveza. Građani Beograda su izašli na ulice da demonstriraju.

Ponavljam, ključne tačke njegovog sporazuma s Hitlerom bile su izostavljene iz novinskih izveštaja dan posle Pavlovog potpisivanja pakta.

Svejedno, Hitler nije bio zainteresovan za osvajanje bilo Britanije bilo Jugoslavije, iako to niko nije znao u to vreme. Njegova velika vizija, a to će biti i njegova propast, bilo je osvajanje Rusije. A ipak, ceo evropski kontinent imao je u svojoj vlasti početkom 1941. kada je Pavle bio izložen neumornom pritisku da potpiše sramotni Trojni pakt koji bi spasao Jugo-slaviju sigurnog uništenja.

Šta bi u tim istim okolnostima uradili Čerčil ili Idn, bez britanske imperije i njene superiorne mornarice, bez britanske vojske i avijacije? Biti u položaju princa Pavla bilo je za njih nezamislivo. Oni su odrasli kao deca jednog drugačijeg sveta, sigurnog sveta, slavljenog sveta parlamentarne demokratije i skoro potpune svetske dominacije. S njihove visoke tačke gledišta, tako prožete superiornim osećajem moći britanske imperije, Čerčil i Idn mogli su samo da misle na sasvim britanski način. Lako je suditi o drugima, pogotovo kada se sudovi donose van konteksta. Čerčil nije imao načina da prosuđuje delovanje i motive nekoga poput princa Pavla. Nije mogao da pretpostavi kako je to biti Srbin, Hrvat ili bilo koja od jugoslovenskih nacionalnosti, niti je mogao da zamisli posledice masakra milion i po ljudi.

(Preveo: Vladimir Marjanović)